

FREDERIK DREIERS ANTINATIONALISME

Af Morten Møller

Da "Ånden fra 48" huserede i Danmark i forbindelse med Treårskrigen (1848-50), var det kun få af datidens intellektuelle, der gik imod den nationale vækkelse. Den person, der måske stærkest af alle søgte at bekæmpe den stigende nationalisme, var lægen og socialisten Frederik Dreier. I hans forfatterskab udfoldes den tidlige arbejderbevægelses radikale antinationalisme som et frontalangreb på den nationalliberale dominans i det borgerkrigshærgede Danmark.

Frederik Dreier (1827-53) er i arbejderbevægelsens tidlige historieskrivning ofte blevet hyldet som "*Danmarks første socialist*". Det skyldes især hans kompromisløse agitation for en forening af den voksende arbejderklasse i midten af det 19. århundrede – godt 20 år inden Louis Pio m.fl. for alvor satte skub i arbejderklassens politiske organisering. Den radikale antinationalisme, som for Dreier selv var en naturlig udløber af hans socialistiske verdensopfattelse, har imidlertid fået mindre opmærksomhed.¹

Som socialist og materialist opfattede Dreier den romantiske forestilling om et homogent og harmonisk dansk folk forenet af en lang fælles historie som en direkte trussel mod de reformer af det danske samfund, som Dreier anså for nødvendige. I kunst, litteratur, kirke og politiske institutioner blev folkets pligt til at dyrke en "*Nationaleiendommelighed*" reproduceret.² Kunsten legitimerede de absolutte autoriteter, og dyrkelsen af historien og naturen var altsammen kendetegn ved romantikken, som pegede i en nationalistisk retning. For Dreier var romantikken ganske enkelt nationalismens fødselshjælper. Han konstaterede, at "*Ved Nationalfølelse forstaaes fornemmelig en Tilbøielighed til at dvæle ved sit Folks rare Sider*".³ Hvad der imidlertid var behov for, ifølge Dreier, var en understregning af, at "*...Romantikens Tid var forbi, og at der skulle tages ædrueligt Stade til Virkeligheden baade i Praxis og Teori*".⁴

Dreier var indædt modstander af den lehmannske⁵ og grundtvigske retorik og var således konstant i opposition til de to personer, der om nogle var centrale i forbindelse med den politiske og kulturelle definition af det danske folk i den turbulente tid omkring enevældens fald i marts 1848. Dreier var en intellektuel antinationalist og dermed en af de få, der talte imod det, der efterfølgende blev betegnet som *Ånden fra 48*.⁶ Han foragtede både Ejder- og Elbpolitikken⁷ og var også i årene efter Treårskrigen af den opfattelse, at det netop var de nationale stridigheder – det nationale pri-

mat – der var skyld i 1848-revolutionernes fiasko over det meste af Europa. Det nationale fokus havde ifølge Dreier bremset folkernes frigørelse, og den kielske og københavnske “*Fortolkningsffiffighed*”⁸ i forbindelse med kampen om den historiske ret til Slesvig havde skabt nationsdifferentiering frem for classesammenhold. Der var ikke meget at glæde sig over for Frederik Dreier, da euforien over enevældens fald først havde lagt sig. Grundtvigs folkelighed viste sig på sigt stærkere end Dreiers klasseretorik, hvilket dog ikke fik Dreier til at indstille skyderiet mod magthaverne og den for ham katastrofale *danomani*.⁹

Nationalisme og historiebrug

For Dreier er det at dvæle ved fortiden ren nostalgia. Fortiden er det tilbagestående, det primitive, en periode præget af magthavernes undertrykkelse. Tidligere politiske handlinger og traktater er skabt af krig og diplomatisk list uden forbindelse til folket.¹⁰ Fremtidens store gennembrud er derimod baseret på en frigørelse fra fortidens byrder. Det er den videnskabelige og teknologiske fornyelse, der er fundamentet for et bedre samfund, og i den tankegang er der ikke plads til Grundtvigs og andres floskler. At gå baglæns til fremtiden er grundlæggende noget vrøvl, som det romantiske samfundssyn har skabt. Det er tankevækkende, at Dreier så kategorisk afviser historien som en brugbar læremester og inspirator for en fremtidig samfundsopbygning. Tankevækkende i den forstand, at Dreiers verdensbillede i vid udstrækning er påvirket af fortidige idéhistoriske strømninger. Hans måde at tænke samfundet på ville ikke være den samme uden inspiration fra de franske encyklopædister, de utopiske socialister og alle andre intellektuelle påvirkninger, der var med til at forme hans verdensbillede. Hans historiesyn rummer her en skarp modsætning. I sin iver efter at reformere samfundet bliver han blind over for dets historiske kontekst.¹¹

At han dog heller ikke er i stand til at leve op til en så radikal ahistorisk samfundsanskuelse, bliver blandt andet tydeligt i et nummer

af hans tidsskrift *Samfundets Reform*, hvor Dreier fremlægger sit forslag til en skolereform. Her hedder det om historiefaget, at

“...Underviisningen i Historien ophører at være en blot Ramse af Navne og Aarstal eller et Middel til nationale Fordømmes Forplantelse, for at blive en Kulturhistorie og som saadan nøie at slutte sig til de andre Fag, hvoraf Begyndelsesgrundene maa meddeles, f. Ex. Menneskets Naturhistorie, den sociale Økonomi”.¹²

Hvis historieundervisningen ændrer sig fra at reproducere en national tænkning til i stedet at oplyse om menneskets evolution og (elendige) sociale forhold, kan Dreier trods alt godt se dens folkeopdragende funktion. Meget tyder altså på, at Dreiers aversion mod historien mere bunder i den historiefortolkning, han mener dominerer samfundet, end af en egentlig afvisning af historiens relevans.

Dreier har kun hån til overs for den etniske fetichisme, som han mener især Grundtvigs forfatterskab er udtryk for. Den dreierske sarkasme folder sig for alvor ud, når “danomaternes” egne etniske tilhørsforhold står for skud. Er Grundtvig og Lehmann nu egentlig så danske, som de foregiver?

“Mon den gamle ’dansk-gale’ Præst Grundtvig – som han selv meget passende kalder sig – danoman vilde ellers være et pænere lægevidenskabeligt Navn – skulde være ganske sikker paa alle sine Forfædres og Formødres absolute Danskhed?”¹³ (...) “Tænk, hvilken skrækkelig nagende Tanke det maa være for den, hvis ivrigste Stræben er for det nordiske, som ret har fordybet sig i de herlige Fædre osv., og som finder sin skønneste Nydelse i at snakke om dem og om Norden – at han i grunden er aldeles udansk, ja unordisk! Hvor maa ikke f. Eks. den Tanke tynde paa Lehmann, der som bekendt er af de alertyskeste Forældre og efter enkelte sproglige Ejendommeligheder at dømme for en Del opdraget i tysk Sprog!”¹⁴

I sin modstand mod den nationale retorik kan Dreier heller ikke dy sig for også at nævne det

En affotografering fra 1850'erne af det eneste daguerreotypi, der findes af Dreier. I modsætning til originalen, hvor han har et mere drømmende udtryk, er blikretningen her ændret, så han ser direkte på beskueren. (Hanne Nørregaard Posselt et al.: Frederik Dreier og samfundets reform, 2003, s. 131)

multietniske kongehus og dets mere end tvivlsomme forankring i dansk slægt: “...findes der endnu danske Blodkorn i “den danske Konge med det danske Hjerte og det danske Sind”, saa maa det være meget faa!”¹⁵ Dreier forsøger at relativere det danske. Han understreger det absurde i at dyrke nogle bestemte forfædre, fra hvem alle danskere nedstammer. Historien har tværtimod været kendetegnet ved folkevandringer og folkeblandinger – der er ganske enkelt ikke den modsætning mellem dansk og tysk, som Grundtvig forsøger at fremhæve:

“Vandringerne ere allerede noget misligt for den nationale Begeistring; thi vi høre jo altsaa egentlig slet ikke hjemme i det Land, som vi nu kalde vort Fædreland, det er jo egentlig et reent fremmed Land; maaskee Sydrusland foreløbig vilde findes at være Nordboernes rette og sande Hjem”.¹⁶

Her er det iøjnefaldende – jvf. den tidligere diskussion om Dreiers ahistoriske tilgang – at Dreier går med på “den historiske vogn” ved – ligesom Grundtvig – at argumentere historisk for sine synspunkter. Forskellen er imidlertid den afgørende, at mens historien i Grundtvigs optik understreger den danske særegenhed, er historien for Dreier omvendt med til at illustrere det tåbelige i al snak om danskhed. Grundtvig bruger historien til at konkretisere danskheden – Dreier bruger historien til at relativere og dekonstruere samme danskhed og til at tydeliggøre de tætte relationer mellem folkeslagene. Dreier understreger, at tyskerhadet, som var stærkt på grund af borgerkrigen i hertugdømmerne, er et nyt fænomen, der blot afløser tidligere tiders svensker- og englænderhad. Nu er svenskerne pludselig vore brødre, hvilket blot understreger den nationale selvmodsigelse og “*Fiffighed*”.¹⁷ Ligesom nationalismen i bund og grund er et politisk redskab, således bliver også historien brugt til at udtrykke konflikt eller harmoni afhængig af, hvad magthaverne har brug for.

Dreier angriber den tanke om uforanderlig-

hed, der præger den nationale retorik og giver eksempler på nationer, sprog og udgaver af *Folkets Aand*, som ikke længere eksisterer. Alt kan forandres – politiske systemer såvel som nationer.¹⁸ Grundtvigs tanke om det oprindeligt danske er dybest set absurd, for hvornår starter historien?

“Altsaa det Oprindelige skulle vi tilbage til. Angivelserne om, hvad dette Oprindelige er, er meget ubestemt; bestemttest ere de, hvad Sproget angaaer; her angives en enkelt ældre Periodes Sprog for “det Oprindelige”. Denne Periode er den ældste “historiske”. Imidlertid kan det dog ikke nægtes, at der bag den ligger en endnu ældre; bag den olddanske ligger maaskee den oldnordiske, da Nordboerne forlode deres egentlige sydlige Hjem for at gaae til et fremmed Land; bag ved denne ligger maaskee en Tid, da den hele gothiske Stamme levede som eet Folk; bag den en tid, da det var ligedan med hele den indisk-gothiske Stamme; poetisk og religiøst komme vi endelig til at stoppe ved Adam, som var egenhændigt Værk af vor Herre. Således er da paa det Skjønneste historisk godtgjort, at alle andre Tilstande efter Oprindelighedslæren ere Af-fald fra den ægte adamiske Tilstand; til den maa den Pligtivrige søge at føre Alt tilbage (...) de Angrebnes Tilstand ligger meget nær ved den, som man almindelig henregner under Begrebet Vanvid!”¹⁹

For Dreier var “folket” det store flertal, som dagligt blev undertrykt af en aristokratisk og privilegeret magtelite. For Grundtvig og hans meningsfæller var folket derimod *alle* danske, høj som lav, der *følte* sig danske, men som også ud fra en etnisk betragtning kunne siges at være børn af Danmark. Folket var for Dreier et her-og-nu begreb, mens det i Grundtvigs verden ganske enkelt ikke kunne forstås uden en bevidsthed om dets historiske fundament.

Nationalisme som demokratets negation

På europæisk niveau blev kampen for national selvstændighed i 1848 ofte også en kamp for

social forandring.²⁰ I de tilfælde kunne nationalisme og socialisme forenes, fordi der i den nationale fortælling om folket blev inkorporeret en socialrevolutionær retorik, der gjorde det legitimt og muligt for socialisterne at kæmpe for bedre forhold for de dårligst stillede inden for en mere snæver national ramme. Problemet for Dreier var imidlertid, at nationalismen i Danmarks tilfælde endte med at bremse for, hvad han mente; var en helt nødvendig og retfærdig udvikling. Nationalismen i Danmark blev nemlig *ikke* socialrevolutionær, men derimod brugt til grundlæggende at legitimere en videreførelse af den sociale status quo – dog med den væsentlige ændring, at samfundets middelklasse – i kraft af den nye forfatning – nu også fik indflydelse på den politiske udvikling. De nationalliberale prædikede harmoni og sammenhold, mens Dreier ville klassekampen, og det nationale fokus blev i det dreierske univers opfattet som en lynafleder for de nødvendige sociale og politiske konflikter.²¹

Den engelske historiker Eric Hobsbawm påpeger, at der fra de store revolutioner i USA og Frankrig i det 18. århundrede og frem til de nye strømninger omkring 1848 sker en udvikling fra en politisk til en etnisk nationalisme. Nationen blev i 1789 opfattet som en politisk, men ikke nødvendigvis etnisk, enhed. Fællesskabet var sikret i kraft af en fælles kamp for borgerlige rettigheder og ikke skabt som følge af en etnisk homogenitet.²² Denne adskillelse mellem det etniske og det politiske er central i forhold til Frederik Dreiers egen politiske tilgang. Så længe den nationale agitation først og fremmest var en "politisk nationalisme", kunne Dreier i første omgang acceptere nationen som en politisk kamparena. Nationalismen var imidlertid decideret skadelig, når den blev selvtilstrækkelig og fokuserede på etniske og sproglige forskelle blandt mennesker. Det er lige præcis dette forhold, der kommer til udtryk i Dreiers syn på de nationalliberale i Danmark omkring 1848. I det øjeblik de nationalliberale introducerer sloganet "*Først Grændsen, saa Friheden*",²³ tydeliggøres den etniske nationalismes primat.

Et andet element af nationalismen, som den blev italesat i 1848, var dens kontrapatriotiske karakter. Kontrapatriotismen understregede modstanden mod enevælden. Mens patriotismen som forløber for nationalismen dyrkede magthaveren (dvs. kongen), var nationalismen derimod karakteriseret ved en dyrkelse af folket.²⁴ Her rummede nationalismen et element af samfundskritik, af opgør med den herskende enevælde, som Dreier kun kunne støtte. Problemet opstod først, når folket skulle defineres og blev defineret som en harmonisk og homogen størrelse. Dreier kunne kun støtte de nationalliberales fokus på folket, men han havde en helt anden opfattelse af, hvad der karakteriserede dette folk.

For Dreier var det stigende fokus på det nationale ikke blot en patetisk følge af det romantiske historiesyn. Langt vigtigere var den trussel mod demokratiet, som Dreier mente var en uundgåelig konsekvens af det nationale hysteri. Mens de nationalliberale så en kobling mellem de nationale og demokratiske processer, opfattede Dreier dette forhold som en direkte modsætning. Og mens de nationalliberale opfattede kampen for at sikre fortsat dansk hegemoni i Slesvig som en logisk forlængelse af den hjemlige forfatningskamp, så Dreier disse grænsestridigheder som en hindring for at skabe et demokrati, der også gav stemme til manden på gulvet. For Dreier var selve tanken om et fædreland, man var parat til at dø for, en dybt irrationel opfattelse af tilværelsen, som han havde meget svært ved at begribe:

"Kjærlighed til Fædrelandet er en hellig Pligt: for Fædrelandets Skyld ofrer den gode Borger med Glæde Alt, selv Livet; f. Ex. naar der er Fare for, at en Deel Mennesker ikke længer ville høre under Fædrelandet, ikke vil kalde deres Land efter Fædrelandets Navn, saa bør heller alle Borgere lade sig slaae ihjæl, end saadan Skjændsel skulde overgaa Fædrelandet. Det er nogle løierlige Griller".²⁵

Dreier nægtede dog at anerkende, at denne fædrelandskærlighed skulle nyde bred opbak-

ning i befolkningen. Han så tværtimod konturerne af en stigende folkelig modstand mod Grundtvig og Lehmann – “disse Konger i Tallets Rige”²⁶ – der ikke havde erkendt, at det afgørende for den brede befolkning var materiel fremgang og ikke tomt nationalistisk framsageri:

“Og Nationaliteten, Folkets hele aandelige Væsen, Danskheden, det Herligste af Alt, hvem har endnu bevaret den ædle Interesse for dette uskatteerlige Klenodie? Hvor mange Hjerter ere der vel egenlig, hvis fineste Fibre dirre, naar Ordets Heroer udgyde deres aandelige Hjerteblod for Rigets Grændse, Modersmaalet m.M.? (...) Kun Faa, troer jeg, naar man undtager Selenverkoerne”.²⁷

At Dreier her kraftigt undervurderer nationalismens folkelige tiltrækningskraft – også i arbejderklassen – blev blandt andet understreget i forløbet frem til krigen i 1864. For Dreier var det imidlertid klart, at det nationale fokus stod i direkte modstrid med kampen for bedre materielle forhold – en erkendelse, som han ønskede at udbrede til de mennesker, han opfattede som sine allierede. At der i agitationen ikke kun ligger et opråb til kamp for demokratiet, men også en reel frygt for en videreudvikling af den dansk-tyske konflikt, kom blandt andet til udtryk i *Samfundets Reform* i 1852, hvor Dreier faktisk forudser den eskalering af konflikten, der ender med tabet af her-tugdømmerne i 1864:

“Hvis ikke et stærkt og konsekvent demokratisk Parti kan optræde paa begge Sider næste Gang, naar det brager, saa risikere vi at faae Grændsealarm igjen” (...) “Endnu er det saa langt fra at Intelligensen indseer det Taabelige og Afskyelige i dette Forhold, at man endog tænker paa sine Bedrifter med overvættes Stolthed og Glæde og ikke skulde være uvillig til en Dyst endnu af samme Art, “den anden slesvigske Krig”. At forhindre en saadan, naar atter det gamle europæiske System kommer i Uorden, det er og bliver Demokratiets Opgave paa begge Sider”.²⁸

Dreier var fortvivlet over udviklingen i her-tugdømmerne. Den “for Reactionen ubetalelige dansk-tyske krig”²⁹ havde forstærket det nationale fokus og samtidig styrket de reaktionære og antidemokratiske kræfter i samfundet. Det var for Dreier tydeligt, at magthaverne havde en klar interesse i at “dyrke” konflikten med de tysksindede for dermed at nedtone landets interne sociale og politiske konflikter, som Dreier anså for at være de centrale. Det var nemlig ikke “...mellem Dansk og Tydsk, at der er en skarp Modsætning, men mellem Demokrati og Reaction, saavel hist som her”.³⁰ Dreier mente, at samhørigheden og fællesskabsfølelsen ofte var større mellem folk af samme profession end mellem folk af samme nationalitet. Tilhørsforholdet til en bestemt klasse var med andre ord det centrale i menigmands liv og det, der burde være udgangspunktet for al videre udvikling.³¹

Netop derfor var det chokerende og uforståeligt for Dreier at konstatere, at de nationale stridigheder også huserede blandt de arbejdere, som han så gerne ville identificere sig med. At denne “Holgerdanskhedens og Tydskeræderiets Latterlighed”³² nu også eksisterede blandt arbejderne, var en tendens, der for enhver pris måtte bekæmpes. Det, man skulle kæmpe mod, var jo kapitalisterne og ikke ens ligesindede³³ – de fælles interesser frem for det nationale had skulle muliggøre den snarlige revolution. Med venen Rudolf Varbergs ord forekom det Dreier

“...saa klart, at vi saavel Nord som Syd for Eideren havde samme Interesser, samme Tryk at bekæmpe, samme Modstand at overvinde, saa det var en ulykkelig Misforstaelse, at der kunne opkomme en forbitret Kamp imellem dem, der burde været trofaste Bundsforvante mod den fælles Fjende, Middelalderen og dens Levninger af alle Slags”.³⁴

Dreiers modstand mod nationalismen udsprang endvidere af den lighedsillusion, der prægede den nationale retorik. Nationalismen var i bund og grund en integrationsideologi,³⁵ der tegnede et billede af et homogent og lige-

stillet folk bundet sammen af en fælles historie og en fælles kultur. I denne samfundsopfattelse ligger et centralt element i Dreierys kritik af det nationale fokus: Nationalismen var klasseblind. Den dyrkede sammenhænge frem for modsætninger, kontinuitet frem for brud. I Dreierys optik var nationalismen en forflygtigelse – et til dels bevidst forsøg på at overføre et internt fjendebillede til en ekstern aktør. Den berettigede kamp mellem samfundets klasser blev undertrykt til fordel for en kamp mod et andet folk. Dermed blev det nationale fokus en direkte hindring for en revolutionær udvikling. Konflikten i hertugdømmerne umuliggjorde de nødvendige sociale, demokratiske og materielle reformer. Derfor var nationalismen grundlæggende forskelligt fra demokrati, og derfor var opgøret med monarki og nationalisme samtidig vejen til en fri og demokratisk forfatning, der også anerkendte samfundets svageste som legitime politiske aktører.³⁶

Historikeren Niels Finn Christiansen skriver, at for venstrefløjten blev kampen mod nationalisme lige så vigtig som kampen for demokrati.³⁷ For Dreierys vedkommende giver det imidlertid ikke megen mening at foretage en sådan opdeling. For Dreier var kampen *mod* nationalisme samtidig en kamp *for* demokrati. De to ting hang uløseligt sammen. Nationalismen var grundlæggende en hindring for en demokratisering af samfundet, og anti-nationalisme og forfatningskamp var derfor to sider af samme sag – nøjagtigt ligesom *nationalisme* og forfatningskamp ironisk nok var tæt sammenkoblede i det nationalliberale danmarksbillede.

Dreierys materialistiske tænkning havde også stor betydning for hans aversion mod nationalismen, hvad enten denne forekom inden for eller uden for Danmarks grænser. I *Samfundets Reform* forholdt han sig til tilstanden i det Øst- og Ungarske rige, hvor revolutionen i 1848 var slået fejl, og kejseren atter indsat på tronen. Dreier opfattede paradoksalt nok dette despotiske comeback som en glædelig udvikling. For Dreier udgjorde militærmagten nemlig et klart fjendebillede og tydeliggjorde samtidig magthavernes undertrykkelse af borgerne:

“Den antinationale Despotisme, den raa Militærmagt, har altsaa gjort sig vel fortjent af Menneskeheden ved at forhindre hine middelalderlige Aander [nationalismen, mm] fra at sætte sig fast i Nutiden. Selv sidder denne Magt ingenlunde fast, den har ingen Rødder i Fordomme og Stemninger, i folkelige Traditioner og Indbilledninger; den bestaaer kun ved sig selv og ved den Trang, som det borgerlige Selskab endnu har til den, for at blive beskyttet ved en ny Opblusning af Krigen, og den vil kun holde sig, saalænge dens Modsætning endnu truer. En Armee, det være sig endog den bedst organiserede, hører ikke til de Magter, der varig kunne trodse Samfundets Stræben efter materiel Opkomst og overhovedet den almindelige Culturs Indflydelse; men det kan den nationale Fordom og de Indretninger, som den beskytter”.³⁸

Fordelen ved genindsættelsen af den østrigske kejser var altså ifølge Dreier, at han holdt nationalkrigen nede, muliggjorde den materielle produktions fortsatte udvikling og dermed skabte rammerne for despotiets snarlige endeligt. Her kommer Dreierys fokus på de materielle strukturer klart til udtryk. Det er i kampen for bedre levevilkår – ikke i den nationale kamp – at et revolutionært potentiale findes. Samtidig er passagen udtryk for den omvendte pointe. Nemlig den, at despotismen og dens rå militærmagt er en *mindre* trussel mod den socialistiske revolution end en stærk nationalistiske revolution. Dreier anerkender her, at nationalfølelsen er *undergravende* for kampviljen i arbejderklassen. Midt i al sin fokusering på det materielle, midt i sin afvisning af følelsernes og æstetikens relevans, midt i hele sit opgør med det romantiske samfundssyn må han samtidig erkende, at det netop er den “irrationelle” nationalisme – frem for herskernes vældige arméer – der er den virkelige trussel mod den socialistiske utopi.

At Dreier dog ikke selv kunne se sig fri for i glimt at være påvirket af den nationale retorik, er blandt andet tydeligt i denne passage fra 1852:

“Udgaende fra den mythiske Lære om “Natio-

naliteten” som noget Høit og Helligt og fra den constitutionelle Statsabsolutisme som det høiest Mulige have de [danske og tyske nationalister, mm] været enige i at ville engang for alle efter gamle Docu- og Pergamenter afgjøre, hvad der med Rette er forudbestemt til evindeligt at høre til Danmark, og hvad til Tydskland, og saa drage en rigtig tyk og tydelig Grændsestreg (...) I disse Forhold har det danske Parti uomtvisteligt haft den større Sandfærdighed i Detaillen paa sin Side; det er bekjendt, hvor løgnagtig de tyske Nationalister have behandlet Sproggrændsepørgsmålet o. s. v.; jeg siger kun dette, for at jeg ikke skal misforstaaes, som om jeg med Villie over-saae de for Hvermand fattelige Fortrin, som vore Nationalister have fremfor de tyske”.³⁹

På trods af sin afstandtagen fra enhver form for nationalisme er det altså Dreier magtpåliggende at understrege, at danske nationalister naturligvis er bedre end de tyske! Et års tid senere afsløres endnu et “svagt” øjeblik, da han reflekterer over, hvem der har det retmæssige ejerskab til Slesvig:

“Som de Eiderdanske paastode denne bestemte historiske Ret, saaledes paastode Slesvigholsterne hiin anden; hver fortolkede de gamle Documenter paa sin Maade, hver gik ud fra sine Forudsætninger og Ønsker; Resultatet var maaskee lidt heldigere for de danske Fordringer, men dette er ialtfal aldeles uden Betydning”.⁴⁰

Selv om grænsestridighederne selvfølgelig er irrelevante, bliver Dreier nødt til at nævne, at danskerne nok har lidt mere ret til Slesvig end tyskerne. På trods af sin ellers standhaftige afvisning af historien som brugbart argument i forbindelse med diskussionen om Slesvigs tilhørsforhold afslører Dreier her, at historien måske ikke er helt uden betydning alligevel. At de danske fordringer var “lidt heldigere” end de tyske må vel alt andet lige betyde, at Dreier fandt de danske argumenter om Slesvig som gammelt dansk område mere overbevisende end de tilsvarende tyske. Efter denne kortvarige udflugt ind i den nationale talebob-

le skynder Dreier sig tilbage til sit antinationale udgangspunkt. For nationale stridigheder var jo i bund og grund inderligt ligegyldige...

Nationalisme som magtens forlængerledning

Den engelske historiker Benedict Anderson taler om den “*officielle nationalisme*”, der udviklede sig i Europa i det 19. århundrede.⁴¹ Ifølge Anderson var den officielle nationalisme despoternes måde at bevare magten på. Ved at gå med på “den nationale bølge” og fremstå som nationens naturlige overhoved kunne magthaverne skabe sig en ny form for legitimitet, der kunne sikre en bevarelse af magten inden for de konstruerede forestillede fællesskaber. Ifølge Anderson krævede det dog undertiden “*en vis opfindsom taskenspil-lerkunst for at imperiet kunne komme til at tage sig attraktivt ud i nationalkostume*”.⁴²

Den engelske historiker Eric Hobsbawm nævner ligeledes behovet for ny legitimitet som årsag til, at magthaverne måtte indordne sig under nationalismen. De traditionelle legitimeringsformer havde mistet deres kraft i 1848, og nationalismen blev en ny måde, hvorpå grebet om magten kunne fastholdes.⁴³ Dette syn på nationalismen blev et mantra for Dreier i mange af hans tekster. Nationen er i bund og grund opfundet af magthaverne for at hindre den nødvendige revolution. I Dreiers optik er det “*the state which makes the nation and not the nation the state*”.⁴⁴ Tanken om et homogent og kulturelt forenet folk er et blændværk; konstrueret af en konservativ magtelite, for hvem kontinuitet og status quo er af det gode. Dreier konstaterer, at “*En Smule Nationalhad er jo Absolutisterne saare tilpas...*”.⁴⁵ Magthaverne havde en klar interesse i at dyrke de eksterne fjendebilleder, da det netop ville flytte fokus væk fra de interne sociale spændinger, der midt i det 19. århundrede prægede langt de fleste europæiske stater.

“*If the foreigners with their knavish tricks did not exist, it would be necessary to invent them*” konstaterer Hobsbawm, men det kunne lige så godt have været Dreier, der var kom-

Frederik Dreier i gang med at muge ud i det gamle tankegods. Streg fra ugebladet Corsaren nr. 602, 2. april 1852 ved udgivelsen af Dreiers tidsskrift Samfundets Reform. (Hanne Nørregaard Posselt et al.: Frederik Dreier og samfundets reform, 2003, s. 129)

met med dette synspunkt 150 år tidligere.⁴⁶ Den nationale identitet og samhørighedsfølelse var betinget af et ydre fjendebillede, der skabte en nødvendighedsfølelse i forhold til at sikre sammenholdet i det forestillede fællesskab.

Denne "konspirationstankegang" er imidlertid utilstrækkelig i forhold til at forklare for eksempel Grundtvigs danskhedsdyrkelse, der alt andet lige var en nationalistisk agitation frakoblet spillet om magten. Hobsbawm mener dog heller ikke, at den officielle nationalisme alene kan forklare den politiske udvikling i det 19. århundrede. Mens magthavernes handlinger i høj grad var interessebaserede, eksisterede der samtidig reelle nationale strømninger i befolkningen.⁴⁷ Han mener, at nationalismens fremmarch på dette tidspunkt må bunde i et bevidst målrationelt valg fra individets side.⁴⁸ Spørgsmålet er imidlertid, om dét er en frugtbar tilgang til studiet af den følelsesbetonede nationale identitet. Den danske kulturelites samlingspunkt, J.L.Heiberg, havde en anden tilgang, da han i starten af 1840'erne reflekterede over forholdet mellem det politiske og det nationale:

"Det Nationale har en langt dybere Existens end det Politiske; det er det uendelige selv, stillet imod det Endelige (...) i det Nationale gjælder Folkets umiddelbare Bevidsthed; det er en Selvfornemmelse, hvorom der ikke kan disputeres; det er Nationens 'Jeg', som ikke kan raisonneres bort; og dette nationale 'Jeg' dømmes, som en sand Høisteret, uden at give Præmisses, og der er ingen Appel fra dets Dom".⁴⁹

Det er Heibergs pointe, at mens man i politik kan ræsonnere for og imod, er det nationale uden for argumentets rækkevidde. Det er imidlertid netop denne tankegang, Dreier gør alt for at bekæmpe. En rationel, videnskabelig tilgang må være kravet til ethvert spørgsmål. Den "*knastørre rationalist*"⁵⁰ vil ikke acceptere, at æstetik og følelser skal spille nogen rolle på den politiske arena, men det er ikke desto mindre tilfældet i 1848. De "*forvirrede Lærdomme*"⁵¹ får en enorm indvirkning på

den politiske udvikling, og denne sejr for romantikken er for Dreier en hindring for skabelsen af et bedre samfund. Dreier måtte erkende, at masserne kunne blive lette ofre for den nationale retorik, fordi flertallet ifølge Dreier desværre var så sløve og uvidende, at de ikke var i stand til at gennemskue magthavernes opportunistiske metamorfoser.

For Dreier var løsningen på dette problem oplysning, oplysning og atter oplysning. Han ser *folkeopdragelsen* som nødvendig for at realisere det radikale demokrati og for at erodere grundlaget for nationalisme.⁵² Dannelsen af masserne er for Dreier en forudsætning for at udviske de nationale skel, og "Oplysning til Borgerne om Samfundet" vil i længden være nationalismens Waterloo, fordi de brede masser via oplysningen vil få indsigt i samfundets rette sammenhæng og dermed se det lys, som Dreier allerede badede sig i.

Ifølge Svend Erik Stybe – forfatter til den hidtil eneste biografi om Dreier – var Dreier begrænset af hans "*næsten utroligt naive, optimistiske tro på folkeoplysningens betydning til hurtigt at få mennesker til at se bort fra egne snævre og umiddelbare interesser til fordel for fælles planlægning på længere sigt*".⁵³ I Dreiers univers forblev folkeopdragelse imidlertid en forudsætning for politiske reformer og for realiseringen af et ægte demokrati.⁵⁴ Den "*exact[e] videnskabelige Dannelse for hele Folket*"⁵⁵ var betingelsen for ethvert samfundsmæssigt fremskridt, hvilket "*Tidens Herrer*" desværre ikke havde forstået. Dreier havner imidlertid i et dilemma mellem oplysningens nødvendighed og oplysningens umulighed under de givne magtforhold. De samfundsmæssige betingelser – i form af økonomiske, sociale og politiske reformer – der er nødvendige for at fremme den "rette" oplysning, er ganske enkelt ikke til stede, men oplysningen er samtidig en forudsætning for at sikre de samfundsmæssige betingelser! Som Svend Erik Stybe er opmærksom på, så foreligger der "*tilsyneladende en cirkelslutning; der forudsættes en social revolution og sociale reformer, før en reformvirksomhed kan begynde*".⁵⁶ Oplysning er forudsætning for revo-

lution, men oplysningen kan samtidig ikke realiseres, uden at en forudgående revolution har skabt rammerne for den rette oplysning. Det er kernen i det dreierske dilemma.

Desuden anes der i Dreiers oplysningsfilosofi konstant en elitisme, der til tider udgør en decideret modsætning til hans visioner om lighed og nærdemokrati. Han opfatter som nævnt hele oplysningsprojektet som en nødvendighed, før et demokrati fra nedenunder kan realiseres. Samtidig medfører hans egen inklusion i den oplyste elite en tendens til at nedgøre den masse, han på så mange andre områder giver indtryk af at repræsentere: "*Menneskenes Masse er bedrøvelig blind og feig...*"⁵⁷ og "*...Folkemassens Overtro og Dumhed [giver] endnu bestandig (...) Nederdrægtigheden og Despotiet betydelige Udsigter*".⁵⁸ Med en krarupsk vending lurer her en tendens til "ismernes" iboende foragt for det enkelte menneske. Dreier ønsker et demokrati fra nedenunder, men han føler sig samtidig hævet over det folk, han vil tildele magten. I hans syn på folket eksisterer der en konflikt mellem egalitarisme og elitisme, som Dreier ikke selv er opmærksom på. Hos Dreier er der tydeligvis en dualisme mellem på den ene side at hævde at tale med folkets røst og på den anden side samtidig at foragte denne uoplyste og primitive pøbel. Denne modsætning var Dreier langt fra ene om at have i, men her ligger ikke desto mindre en klar begrænsning i hans demokratiske visioner.

Dreier var bevidst om, at hans politiske visioner blev opfattet som verdensfjerne utopier af hans politiske modstandere. Han mente imidlertid blot, at det synspunkt sagde mere om selysamme modstandere, end det sagde om holdbarheden af hans store fortælling:

"Det er jo rigtig altsammen "Utopier", som vi danne, vi ere vistnok "Phantaster" eller til Overflod "phantastiske Sværmere"; det er nogle af de nyeste Stikord til Brug mod saadanne Personer, som vi ere. Vi nægte nu aldeles ikke, at vi i Fremtiden øine et mægtigt Gjennembrud til et nyt Liv, og en ubegrænset Udvikling af alle Anliggender derefter; vi troe virkelig, at der vil

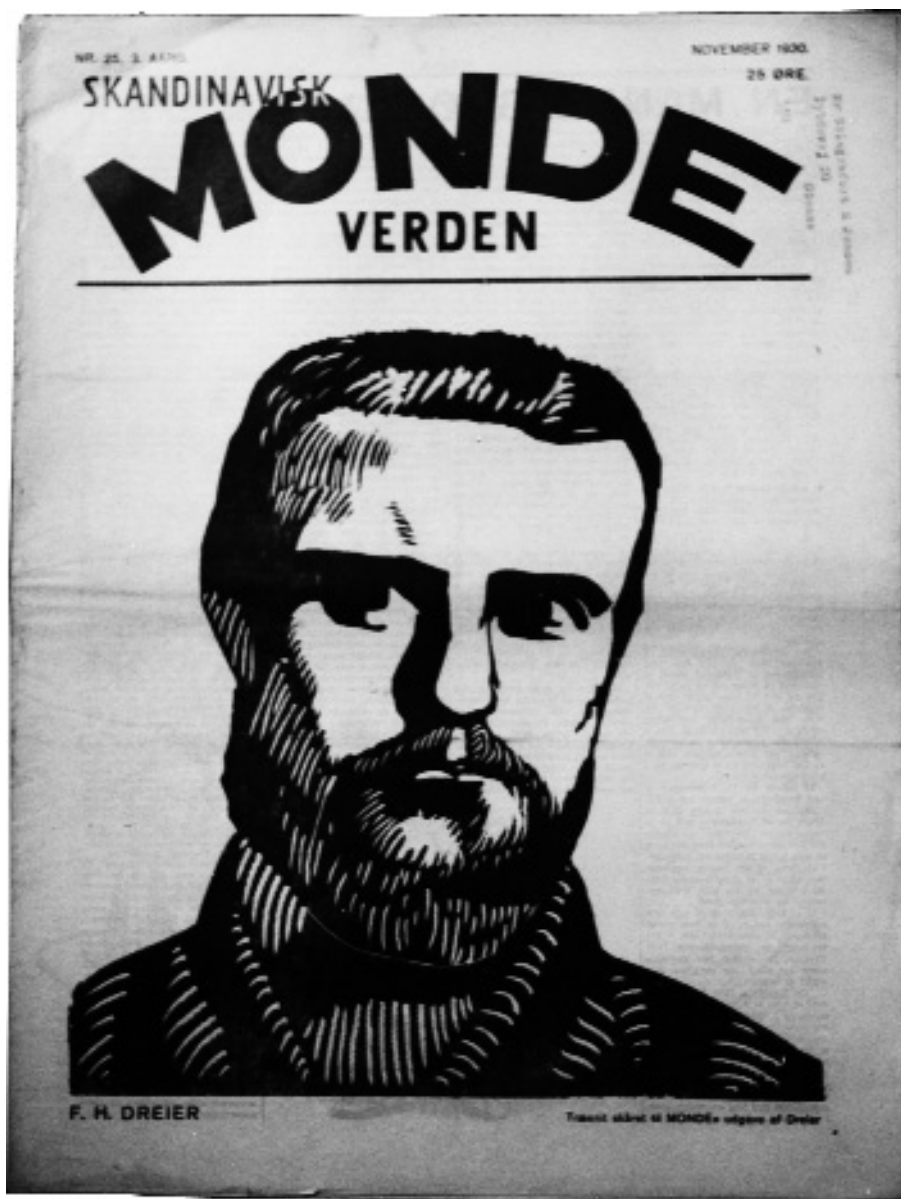
komme Tilstande, og det om ikke saa meget lang Tid, der i Forhold til de bestaaende gjerne kunne kaldes "utopiske"; vi bruge ogsaa vor Phantasie saavel som vor Tænkning til at klare os Udviklingens Retning (...) Desuden ere nok de gode Borgere, som skraale mod "Utopismen", ikke saa ganske fri for Utopier. Iblandt de gode Theorier, hvori de bevise Nødvendigheden af at finde sig i alle Livets Tilstande, som de ere, men kun brav slide videre i den En anviste Retning, er ogsaa en, der til Belønning for slig dydig Resignation lover et "saligt" Liv et andetsteds, i et andet Liv, som det hedder, i en højere Etage af Verden, paa det store Loft el. dsl".⁵⁹

De virkelige utopister var med andre ord ikke dem, der troede på det snarlige *Gjennembrud*, men derimod dem, der klamrede sig til håbet om et liv efter døden! Det utopiske – i betydningen det naive – er for Dreier koblet til den religiøse sfære, ikke til den politiske.⁶⁰

Nationalisme vs. videnskab

Dreier opfattede som tidligere nævnt nationalismen som en hindring for videnskabens fremmarch. Samtidig så han imidlertid også videnskaben som en mulig bremseklods for en yderligere eskalering af de nationale konflikter og som en garant for at sikre den nationale retoriks tilbageslag. I Dreiers verden ophæver videnskaben grænserne. Det videnskabelige sprog er per definition ikke-nationalt og bliver for Dreier en flugtvej væk fra de truende nationale stridigheder. Videnskaben ophæver nationerne, og ifølge Dreier sikres fremskridtet på et materielt såvel som et demokratisk plan først og fremmest ved en grundlæggende videnskabelig tilgang til problemerne. Som positivist opfatter han videnskaben som en objektiv erkendelseproces – lykkeligt frakoblet de irrationelle og fremskridtsfjendtlige diskurser, som den politiske sfære i stigende grad er blevet underlagt. En naturpositivistisk tænkemåde er for Dreier en forudsætning for, at samfundet kan bevæge sig i den for ham ønskelige retning.

Dreier er dog godt klar over begrænsning-

Den radikale arv efter Frederik Dreier blev i mellemkrigstiden videreført af venstre-socialister og kommunister, da Mondegruppen i 1930 udgav et første (og sidste) bind af Dreiers skrifter og i den anledning prydede et nummer af tidsskriftet Monde med et træsnit af ham. (Hanne Nørregaard Posselt et al.: Frederik Dreier og samfundets reform, 2003, s. 137)

gerne i sin normative agitation for at udbrede den videnskabelige sfære. Han betoner videnskabens potentiale, men erkender samtidig, at det videnskabelige paradigme ikke altid vil stå alene, men kan komme under pres fra mere irrationelle tankebaner:

“...det matematiske Tegnsprog er aldeles “unationalt”; en dansk og en tysk Matematiker kunne forstaae hinanden paa det allerfortræffeligste i matematiske Anliggender, de kunne meddele hinanden deres Studier og ved saadan Meddelelse hjælpe hinanden fremad, medens deres borneerte Medbrødre slaaes for deres respective borneerte Begrebskram og nedarvede Isolation. – Naturligviis er dermed ikke sagt, at Matematikerne altid ere hævede over de nationale Kjævlerier; en dygtig Matematiker kan jo ofte i mange andre Tænkningens Retninger være meget uheldig udviklet”.⁶¹

Denne tendens til at være “uheldig udviklet” viste sig at være et noget mere udbredt fænomen, end Dreier brød sig om! Der var ikke megen plads til forskning og udvikling over grænserne i en tid, hvor de “irrationelle” størrelser – nation og danskhed – blev opfattet som truet.

Dreiers unitaristiske videnskabsopfattelse får ham ikke kun til at finde håb i naturvidenskaben, men også til at søge årsagerne til den nationale dyrkelse i det naturvidenskabelige univers. I sin hjemmefabikerede prædarwinistiske evolutionsteori finder han forklaringer på nationalismens essens, men henter også her troen på en snarlig menneskelig udvikling i retning af det bedre:

“Nationalitetsbegeistring og Patriotismen er en Rest af dyrisk In[d]skrænkethed, dyrisk For kjærlighed for den enkelte Plet af Jord, medens Mennesket væsentlig er Verdensborger”.⁶²

Naturvidenskaben har for Dreier universel forklaringskraft. Hans fremskridtstro kommer til udtryk i beskrivelsen af den menneskelige udvikling fra primitivt dyr til reflekterende, oplyst individ. Samfundets aktuelle fejl kan

belejligt nok føres tilbage til en primitiv rest fra dyretiden. Mennesket, derimod, “er *Slutningsleddet i Naturens hidtilværende Udvikling*”.⁶³

For Dreier er nationalisternes tanker om en “historisk ret” til bestemte områder grundlæggende noget vrøvl. Det eneste, der i den sammenhæng har betydning, er folkets vilje, og folkets vilje er på længere sigt “...*alle Grændsers Nedbrydelse til Fordeel for det store menneskelige Samfund*”.⁶⁴ Videnskaben og teknologien vil heldigvis med tiden udvise denne nationale hypostasering, thi “*imellem en dansk Jernbane og en tysk findes viselig meget ringe ’national’ Forskjel*”.⁶⁵ Udviklingen vil gøre det lettere for folk at bevæge sig på tværs af landegrænserne, og “*Man kan endog øine en Tid, hvor der ikke vil være noget nær tilsvarende til det nuværende Begreb “Hjemmet”*”.⁶⁶ Tiltroen til videnskaben er omfattende hos Dreier, og set med nutidens bagkloge briller virker den unægtelig temmelig naiv.

Dreier var imidlertid opmærksom på den dobbelthed, der prægede udviklingen mod det moderne samfund. Døbeltheden bestod i, at man på den ene side dyrkede en national særøpfattelse samtidig med, at de videnskabelige fremskridt indeholdt en universalisme, som var grænseblind. Mens den politiske revolution var kommet til at handle om retten til at tegne grænsestreger de “rigtige” steder, handlede den industrielle revolution modsat om at viske disse streger ud igen. I sin fortvivlelse over det menneskelige forfald satte Dreier sin lid til, at videnskaben var stærkere end åndeligheden. Med Niels Finn Christiansens ord var det Dreiers håb, “*at det, vi i dag ville kalde det moderne, tenderede til at udlette det nationale*”.⁶⁷

Nationalisme vs. internationalisme

Dreiers antinationalisme var samtidig udtryk for et stærkt internationalt engagement. Han var overbevist om, at en økonomisk og teknologisk internationalisering med tiden ville ud-

viske de nationale skel. Dreier så tegn på, at der foregik en øget kommunikation og indvandring på tværs af landegrænserne, og han havde tiltro til, at denne stigende "*Folkeblanding*" ville skabe kulturelle hybrider til gavn for den menneskelige udvikling.⁶⁸

Dreier opfattede modstanden mod nationalismen og støtten til et europæisk, republikansk parti som to sammenhængende størrelser. Et demokratisk Europa uden nationalt betingede grænser måtte være målsætningen for de progressive politiske kræfter:

"Et demokratisk Parti i Danmark vilde (...) have haft og endnu have den Opgave at forene sig med det øvrige europæiske Fremskridtsparti til fælles Kamp for den europæiske social-demokratiske Republik, til Kamp imod de gamle religiøse, nationalistiske, konservativ-oekonomiske og politiske Fordomme og Partier".⁶⁹

Dette opgør mod enevælde og nationalisme mente Dreier også, at "*Frihandelsmændene*" måtte ønske.⁷⁰ Han så liberalisterne som potentielle allierede i kampen mod *les anciens regimes*, hvilket også er med til at forklare hans indledningsvise opbakning til de nationalliberales oprør i marts 1848. For Dreier var liberalismen per definition en internationalistisk ideologi, og forundringen og skuffelsen over sammensmeltningen af nationalisme og liberalisme i den nationalliberale bevægelse var følgende så meget desto større.⁷¹

I februar 1853 – tre måneder før sin død – gør Dreier status over over den politiske udvikling efter den turbulente periode omkring 1848. I sin kritik af det nationale primat formulerer han samtidig sin vision for et forenet Europa. Det er en vision, hvis politiske mærkesager fortsat præger europæisk politik 150 år efter Frederik Dreiers død:

"Man forstod (...) aldeles ikke den reformerende politiske Bevægelse; man vovede ikke at opstille Republikken som Forbillede; man tænkte bestandig kun paa at ordne Grændsen mellem Lande af omtrent ligesaa skarp Adskillelse og ligesaa stærk Centralisation, som de gamle absolutisti-

ske Staters. Havde man erkjendt, at Formaalet for Tidens Bevægelser er en europæisk Republik, med gradviis planmæssig fremadskridende Ophævelse af Toldgrændser og Pasvæsen, med stor Lethed for Borgerrets Forflyttelse fra et Land til et andet, med hurtig fremadskridende Regulering af et fælles System for Pengevæsen, Maal og Vægt, med en omfattende contractmæssig Assurance af de mindre Kredses Velfærd ved de større Kredse og en fælles Plan for Frembringelse, Omsætning og Forbrug, ja med en sproglig Eenhedsstræben – og havde man aabent sluttet sig til denne Stræben, saa havde man aldrig kunnet lægge en saadan Vægt paa Grændsestriden".⁷²

Dreier ønsker et samlet Europa karakteriseret ved fri handel, international arbejdsdeling, fri bevægelighed på tværs af landegrænserne, skabelsen af velfærdsgoder til gavn for samfundets svageste, etableringen af en fælles mønt og sidst, men ikke mindst, skabelsen af et fælles europæisk sprog. Han formulerer et mål for et fremtidigt Europa, der i rigt omfang lyder som den vision, europæiske politikere tog til sig efter 1945 – 100 år og to verdenskrige efter Dreiers død. De nationale "grænsestridigheder", der kom til at præge det 20. århundrede, var udtryk for negationer af Dreiers europæiske vision. Han fremstår midt i det 19. århundrede som en "flommeeuropæer", der vil en fælles udvikling frem for en nationsbegrænset afvikling. Realiseringen af en forbundsrepublik fordrer imidlertid en sammenlutning af alle demokratiske partier, ikke en nationalt betinget fjentlighed imellem dem:

"Naar Formålet er den almindelige social-demokratiske Forbundsrepublik, altsaa Nedbrydelsen af alle Grændser i gammel Betydning mellem de forskjellige Menneskeafdelinger, saa at kun Grændser af lignende Art som Amtsgrændser eller Provindsgrændser, ved hvis Bestemmelse da ogsaa det Nationale, Sproget, let vil finde sin rette Plads, bleve tilbage, saa er det klart nok, at de demokratiske Partier i Europa bør staae som een Mand ligeoverfor de faste despotiske Statsmagter, ikke derimod faae det ene Folk til at lægge

Eftertrykket paa Afsondringen fra det andet”.⁷³ At der kan være visse praktiske komplikationer forbundet med en forening af de forskellige folk, bør på ingen måde bremse den udvikling, der skal sikre en fredelig sameksistens på det europæiske kontinent:

“Folkenes sproglige Adskillelse er en uheldig Omstændighed, der maa tages i Betragtning, men som aldeles ikke nødvendig begrunder nogen skarp fjendtlig Modsætning mellem Folke-
ne”.⁷⁴

I forbindelse med visionen for et europæisk, republikansk parti spørger han retorisk, om ikke de nationale frihedsbevægelser bør nyde støtte fra et sådant parti. Bør frihedskampen ikke også være nationalt forankret, således at et europæisk parti og enhver demokrat for eksempel kan “...udbringe sit Leve for Italiens og Ungarns Uafhængighed?”.⁷⁵ Han besvarer selv sit spørgsmål således:

“Demokratiet tager ikke i Blinde enhver Nations Parti, som har Frihedslyst og Kampenergi, men det undersøger først dens Fonds, det vil vide, om dens Emancipation ogsaa vil fremme Folkets Velfærd eller kun forberede dets Bankerot, dets materielle Ødelæggelse og aandelige Stagnation”.⁷⁶

Her understreger Dreier, at den revolutionære kamp ikke i sig selv er noget værd. En europæisk demokrat skal ikke blindt give sin støtte til en frihedsbevægelse, hvis ikke denne bevægelse bidrager til en positiv menneskelig udvikling. Dreier vil ikke blot revolutionen for revolutionens egen skyld. Hvis ikke omvæltningen af det etablerede samfund fører til sociale, materielle og politiske fremskridt, har revolutionen ingen berettigelse. Styreformens bliver her rationelt vurderet ud fra sin nytteværdi, og man savner det krav om medbestemmelse, som Dreier ellers italesætter i så mange andre sammenhænge.

På trods af opkomsten af både liberale og socialistiske bevægelser, fik internationalismen aldrig rigtig fat i de europæiske befolk-

ninger i 1848. Nationalismen blev periodens stærkeste ideologi, og den formåede at samle folk på tværs af økonomiske og kulturelle skel.⁷⁷ Den viste sig stærkere end Dreiers internationalisme, og den fastholdt Europa i en nationsbaseret opdeling, hvor nationen i vidt omfang konstruerede sit fællesskab ved at opfatte andre folk – andre nationer – som dens modsætning. Denne optik trak efterfølgende Europa igennem et århundrede præget af nationale konflikter i et omfang, som de færreste havde troet mulig. Der skulle gå lang tid, før den dreierske vision om et samlet Europa for alvor ville slå igennem på den politiske og kulturelle dagsorden. Også i den henseende var Frederik Dreier forud for sin tid.

Afslutning

Frederik Dreier blev 1848's *enfant terrible*. Hans socialisme og antinationalisme vandt ikke indpas i hans samtid, og han levede ikke længe nok til at se visionen om en stærk arbejderklasse realisere sig sidst i århundredet. Det blev Grundtvig, der blev *den store vækker* i 1848, og det blev hans danmarksbillede, hans tanker om et samlet dansk folk kæmpende mod truslen fra syd med forfædrenes bedrifter i frisk hukommelse, der blev en central del af *Ånden fra 48*.

Dreier måtte anerkende, at den nationale tiltrækningskraft var langt stærkere end en abstrakt socialistisk utopi. Det forestillede fællesskab var stærkere i nationen end blandt arbejderne. Og dette fællesskab blev i arbejderbevægelsen gradvist søgt forenet med socialismen og kulminerede med Socialdemokratiets gradvise forvandling fra et decideret arbejderparti til et folkeparti knap 100 år efter Dreiers død. Ud fra den betragtning kan man sige, at tiden dæmpede modsætningerne i arbejderbevægelsen mellem den dreierske internationalisme og den grundtvigske fædrelands-kærlighed.

Noter

1. Især Niels Finn Christiansen har dog tidligere beskæftiget sig med Dreiers antinationalisme. Se Christiansen (1992), (1998) og (2003).
2. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 22. Der vil i det følgende hovedsageligt blive henvist til udgivelsens to første bind, da det er her, Dreiers antinationalisme for alvor udfoldes. Bind 1 indeholder de fem små bøger, som Dreier udgav: *Folkenes Fremtid* (1848), *Fremtidens Folkeopdragelse* (1848), *Et Blik paa det verdenshistoriske Værk 'Clara Raphael' og den derved fremkaldte Damlitteratur* (1851), *M.A.Goldschmidt, et Litteraturbillede* (1852) samt *Aandetroen og den frie Tænkning* (1852). Bind 2 indeholder samtlige numre af Dreiers tidsskrift *Samfundets Reform*, som Dreier udgav i perioden 1852-53.
3. *Ibid.*, s. 24.
4. Høffding, 1909, s. 183.
5. Orla Lehmann (1810-70): De nationalliberales centrale politiske skikkelse i 1848.
6. Historikeren Claus Bjørn har beskrevet *Ånden fra 48* således: "*Ånden fra 1848 repræsenterer en følelsesmæssig massespsykologisk emancipation, hvor forestillingerne om den enkeltes medansvar for og medleven i en fælles skæbne med ét kom til udfoldelse og gjorde begreber som folk og fædreland meningsfyldte og nærværende for den enkelte (...) Det var, som fejede ånden fra 1848 som en følelsesmæssig skypumpe ind over landet, løsnede og løftede alle dele af befolkningen med ind i nationens liv*" (Bjørn, 1998, s. 140).
7. Ejderpolitikken henviser til de nationalliberales krav om et samlet dansk rige med Ejderen som dets sydlige grænse – det vil sige med hele Slesvig under dansk herredømme. Elbpolitikken tog derimod udgangspunkt i Elben som grænse for dansk hegemoni, hvilket betød en fortsættelse af den hidtidige politik, hvor den danske helstat foruden Slesvig også bestod af hertugdømmerne Holsten og Lauenburg.
8. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 266.
9. Danomani: Dreiers selvopfundne udtryk for Grundtvigs nationalisme.
10. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 253f.
11. En diskussion af Dreiers internationale inspirationskilder findes blandt andet i Stybe (1959) og Christiansen (2003).
12. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 25.
13. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 39.
14. Dreier i Jensen og Borgbjerg, 1904, s. 48.
15. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 40.
16. *Ibid.*, s. 38.
17. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 275.
18. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 29f.
19. *Ibid.*, s. 34f.
20. Hobsbawm, 1990, s. 130ff.
21. Mortensen og Nymark, 1973, s. 227.
22. Hobsbawm, 1990, s. 20.
23. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 273.
24. Perioden 1550-1700, der gik forud for oplysningsfilosofiens gennembrud, havde på det politiske og religiøse plan været karakteriseret ved en alliance mellem enevælde og lutherdom. Oplysningstiden og det moderne gennembrud muliggjorde imidlertid en national udvikling, fordi den store guddommelige fortælling ikke længere havde samme forklaringskraft i modernitetens rationalisme (Anderson, 2001, s. 53-54). Kristendommens dalende betydning var således med til at give plads til en nationalistisk udvikling (Feldbæk, 1992, s. 75).
25. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 25.
26. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 16.
27. *Ibid.* Selenverkoper (sjælesælger) var betegnelse for de *stillingsmænd*, der af indkaldte soldater blev betalt for at træde i de indkaldtes sted. På den måde kunne mere velstående værnepligtige slippe for at gøre tjeneste, mens selenverkoperen nærmest udviklede sig til en professionel lejesoldat.
28. *Ibid.*, s. 278, 288.
29. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 291.
30. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 287.
31. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 27.
32. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 239.
33. *Ibid.*, s. 276.
34. Varberg i Dumreicher, 1920, s. 207.
35. Rerup, 1992, s. 350.
36. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 32.
37. Christiansen, 1998, s. 120.
38. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 213.
39. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 290.
40. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 265.
41. Anderson bruger begrebet i relation til de store dynastier og taler for eksempel om en bevidst *russificering* af det multietniske zar-dynasti. Jeg mener dog, at betegnelsen også er anvendelig i forbindelse med Frederik Dreiers opfattelse af magthavernes dyrkelse af det nationale. Betegnelsen "*officiel nationalisme*" indfanger for mig at se essensen af Dreiers kritik af de opportunistiske magthavere.
42. Anderson, 2001, s. 139.
43. Hobsbawm, 1990, s. 84.
44. Pilsudski i Hobsbawm, 1990, s. 44.
45. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 276.
46. Hobsbawm, 1990, s. 174.
47. *Ibid.*, s. 92.
48. *Ibid.*, s. 46.
49. Lundgreen-Nielsen, 1992, s. 170.
50. Stybe, 1959, s. 245.
51. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 359.
52. Posselt, 2003a, s. 9.
53. Stybe, 1959, s. 283.
54. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 48f.

55. Ibid., s. 51.
56. Stybe, 1959, s. 69.
57. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 394.
58. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 121.
59. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 108.
60. Dreier var overbevist om, at den kommende revolution ville eliminere religionens betydning. Han så flere tegn på, at kristendommens betydning var dalende, og at en "vag *Deisme*" i stedet havde fået overtaget som den mest udbredte trosforestilling i samfundet (Posselt et al., 2003, bind 1, s. 395). Dreier var endda så sejrssikker, at han mente, at teologiens krise snart ville gøre det nødvendigt at udskrive teologer efter den almindelige værnepligt (Posselt et al., 2003, bind 2, s. 18)! Skulle der alligevel være et par præster tilovers efter revolutionen, frygtede Dreier dog ikke for deres fremtid, idet mange af præsterne efter Dreiers opfattelse besad et så udtalt skuespil talent, at en karriere inden for denne branche syntes oplagt (Posselt et al., 2003, bind 1, s. 368)!
61. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 31.
62. Ibid., s. 417.
63. Ibid., s. 418.
64. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 253.
65. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 31.
66. Ibid., s. 52.
67. Christiansen, 2003, s. 187.
68. Ibid., s. 188.
69. Posselt et al., 2003, Bind 1, s. 290.
70. Ibid., s. 289.
71. Det var ikke kun i Danmark, at en nationalliberal bevægelse spillede en afgørende politisk rolle. Bl.a. Østrig og dele af Det Tyske Forbund oplevede tilsvarende grupperinger, der satte deres præg på samfundets udvikling (Christiansen, 2003, s. 185).
72. Posselt et al., 2003, Bind 2, s. 264.
73. Ibid., s. 264f.
74. Ibid., s. 264.
75. Ibid., s. 213.
76. Ibid., s. 214.
77. Christiansen, 2003, s. 185.

Litteratur

- Anderson, Benedict (2001): *Forestillede Fællesskaber*, Roskilde Universitetsforlag, København.
- Bjørn, Claus (1998): *1848 – Borgerkrig og revolution*, Nordisk Forlag, København.
- Christiansen, Niels Finn (1992): *Socialismen og fædrelandet. Arbejderbevægelsen mellem internationalisme og national stolthed 1871-1940* I: Feldbæk, Ole (red.): "Dansk Identitetshistorie", bind 3, C.A. Reitzels Forlag, København.

- Christiansen, Niels Finn (1998): *Kommunismens spøgelse – venstrefløjen i 1848* I: Bjørn, Claus (red): "1848 – det mærkelige år", Museum Tusulanums Forlag, København.
- Christiansen, Niels Finn (2003): *Frederik Dreier i dansk og international sammenhæng* I: Posselt, Hanne Nørregaard et al.: "Frederik Dreier og samfundets reform", Tiderne Skifter, København.
- Dumreicher, Carl (1920): *Omkring Frederik Dreier*, EBUH, København.
- Feldbæk, Ole (1992): *Dansk identitet 1740-1992* I: Østergård, Uffe (red): "Dansk Identitet", Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Hobsbawm, Eric (1990): *Nations and nationalism since 1780*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Høffding, Harald (1909): *Danske Filosofer*, Nordisk Forlag, København.
- Jensen, C.E. og Borgbjerg, F.J. (1904): *Socialdemokratiets Århundrede*, bind 2, A. Christensens Forlag, København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1992): *Grundtvig og danskhed* I: Feldbæk, Ole (red): "Dansk Identitetshistorie", bind 3, C.A. Reitzels Forlag, København.
- Mortensen, Finn og Nymark, Johannes (1973): *Frederik Dreier – folkenes fremtid*, Nordisk Forlag, København.
- Posselt, Hanne Nørregaard et al. (2003): *Frederik Dreier – Samlede Skrifter*, bind 1-5, C.A. Reitzels Forlag, København.
- Posselt, Hanne Nørregaard (2003a): *Frederik Dreiers biografi* I: Posselt, Hanne Nørregaard et al.: "Frederik Dreier og samfundets reform", Tiderne Skifter, København.

Abstract

Morten Møller: Frederik Dreier's anti-nationalism, *Arbejderhistorie* 2/2005, pp. 11-28.
During the civil war in Denmark, around the revolutionary year of 1848, a strong nationalist sentiment prevailed in the bourgeois elite of Denmark. One of the few intellectuals who was fundamentally critical of the leaders of the ascendant national liberal movement was the socialist Frederik Dreier.

Dreier regarded the war and the increasing focus on national (Danish versus German) issues as a major threat to the democratic reforms that seemed attainable after the fall of Danish absolutism in March 1848. To Dreier it was obvious that the essential struggles in

society should be those fought between classes, not nations, and he accused the monarchy and its supporters of having deliberately intensified the nationalist rhetoric in order to avoid dealing with the social and economic demands raised by the growing working class. He was a rationalist and anti-nationalist who insisted on a scientific and materialist approach to social and political problems, and was thus a committed opponent of the predominant groups in Danish society.

Frederik Dreier also had visions of creating a European-wide social democratic party – a platform for political cooperation across borders – that would minimize the international tensions and allow peaceful development

to take place in Denmark and Europe as a whole. He regarded the fellowship between the working classes of different nations as potentially stronger than the artificial and imagined communities within nations. However, Dreier's ideas were indeed difficult to sell in a country that felt threatened by powerful neighbours in the south and it was not until 100 years after his death, that parts of these ideas became *comme il faut* in European political discourse. Dreier was the *enfant terrible* of Danish intellectual life in the years around 1848.

Morten Møller, stud.scient.soc,
Roskilde Universitetscenter
E-mail: bragesgade@vip.cybercity.dk